

ביאור מהלכי יוסף

הנהגתו של יוסף מעת ירידתו למצרים מעלה ב' שאלות קשות זועקות אלינו מן הפסוקים.
א. השאלה הראשונה מובאת ברמב"ן¹, והיא מדוע לא שלח יוסף ליעקב לומר לו שהוא חי במשך כל השנים עד שירדו האחים למצרים:

... כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון...²

ב. והשאלה השניה היא מהי התכלית בכל המאורעות והעלילות שגלגל יוסף על האחים וגרם להם ולאביו חרדה וצער גדולים. מדוע אמר להם מרגלים אתם, ואחר כך רצה לאסור את כולם ואז הסכים לאסור רק את שמעון עד שיביאו את בנימין. וכן בהמשך כל מעשה הגביע שהחביאו באמתחת בנימין וביקש לקחת את בנימין לעבד בעילתו, ומפני מה לבסוף נתרצה להם. כללו של דבר, מהו מהלכו של יוסף בכל אלו המעשים.

אכן הרמב"ן תירץ שכל זה היה לקיום החלומות שחלם. שכיון שחלם שישתחוו לו, הבין שזה יהיה רק באופן שירדו אליו למצרים וישתחוו לו.

ועל דברי הרמב"ן כבר תמה האברבנאל²:

"שקיום החלומות היה מוטל על הקדוש ברוך הוא, לא על יוסף החולם".

וכן תמה העקידת יצחק³:

"ותמהני ממה שכתב הרמב"ן ז"ל שעשה כדי שיתקימו חלומותיו כי מה תועלת לו בשיתקיימו, ואף כי יהיה תועלת לא היה לו לחטוא כנגד אביו. אבל היה לחשוך עצמו מחטוא לו והחלומות העושים יגש פתרוןם, גם שתראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו שהרי הם הדברים אשר יעשו שלא מדעת הבעלים".

וכן הקשה החת"ס, כי בהדי כבשי למה ליה והיה לו להודיע לאביו מיד וה' הטוב בעיניו יעשה. אכן מה שלכאורה מחזק מאד את דעת הרמב"ן הוא האמור בפסוק "וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ: וַיַּזְכֵּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְלִים אַתֶּם לָרְאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בְּאֵתֶם"⁴, ומשמע שיש קשר הדוק בין זכרון החלומות לבין מה שהתנכר אליהם ודבר עמם קשות.

¹ פירושו לבראשית מב, ט.

² פירושו לבראשית מא, שאלה שישית בסוף הפרק.

³ עקידת יצחק בראשית שער כט, שאלה י.

⁴ בראשית מ, ח-ט.

ונראה לבאר בס"ד, שיוסף פחד שהאחים עדיין מבקשים להורגו, וגם אם ישלח שדר ליעקב שהוא חי ובארץ מצרים האחים כבר ידאגו להפריד את יעקב מעליו באופנים שונים ומשונים. וחשש שמא תוחמץ שעת הכושר, ולכך חיכה הזדמנות שיוכל לשוב ולאחד את המשפחה. אכן זה עונה רק על שאלתו הראשונה של הרמב"ן, מדוע לא שלח להודיע ליעקב, אך יש עוד לבאר מהו מהלכו של יוסף במה שציער את האחים והכריחם להוריד את בנימין ולצער בזה את אביו, וכן את ענין הגביע באמתחת בנימין.

ולכאורה נראה בס"ד לבאר [וראיתי עוד שביארו עד"ז] שיוסף רצה להחזיר את שלימות אהוות המשפחה והשבטים באופן אמיתי ושלם, ולא באופן של הכרח ואילוץ שלא יחזיק מעמד. ולכך רצה לבדוק האם אחיו עדיין מתנכלים אליו להורגו, או שחזרו בתשובה, וזה היה ענין כל מה שהעליל עליהם יוסף כדי לגרום להם להביא את בנימין וכדי לראות כיצד יתייחסו אליו ובזה יבדקם האם שבו בתשובה [ואולי גם שיער שיוכל לשמוע את חשבון נפשם שיעשו בינם לבין עצמם כפי שאכן אירע⁵]. אכן עדיין צריך ביאור שהרי כבר בשלב מוקדם של המהלך נוכח לראות שחזרו בתשובה, כמפורש בפסוקים:

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ עֲרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוּ אֵלֵינוּ
 וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל בֶּן בְּאֵה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת: וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם לֹא אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם
 לֵאמֹר אֵל תִּחְטְאוּ בְיָלֶד וְלֹא שָׁמְעֵתֶם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ: וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שָׁמַעַ יוֹסֵף כִּי
 הִמְלִיץ בֵּינְתֶם: וַיִּסָּב מֵעֲלֵיהֶם וַיִּבֶךְ ... (בראשית מב, כא-כד)

הרי כאן ראה כבר שחזרו בתשובה, ולמה נצרך כל הצער הגדול שהיסב לאביו ולאחיו בהבאת בנימין ולקחת אותו לעבד וכו'.

ועדיין יש לומר שלא היה בטוח יוסף בשלימות חזרתם בתשובה, ובפרט לא בטח שהושבתה לגמרי הקנאה והשנאה בין בני לאה ובני רחל. ולכך הייתה מחשבתו והתחכמותו שיביאו את בנימין, והוא יעליל עליו שגנב וירצה לקחת אותו לעבד, ואז יראה האם כנה ושלמה חזרתם בתשובה. שאם היא כנה ימסרו נפשם על בנימין, אבל אם ההתעוררות בתשובה היא התעוררות רגעית בעת צרה, בלי מהפך שלם ואמיתי בעומק לבבם, לא ימסרו נפשם על בנימין. וראיתי עוד שהוסיפו שיוסף רצה שתהא ביניהם אחוה ושלוה ולא יתביישו האחים מפניו ויתרחקו ממנו בגלל הרעה שעשו עמו. ולכך נתן להם את האפשרות לתקן על ידי מסירות נפשם על בנימין.

ועם כל זה נשאר דוחק מסוים לומר שהותר ליוסף לעשות מעשים בפועל לצער בהם את אביו ואת אחיו, כדי לבדוק אותם הדק היטב שחזרו בתשובה וכדי לתת להם אפשרות שלא יתביישו מפניו. וסיבות אלו מספיקות לטעם שלא שלח לאביו להודיע מפני חששות כאלו ואחרים, אבל עדיין צ"ב קצת מה שציערם ואת אביו.

⁵ ויש להוסיף שהוא האשימם שהם מרגלים, ואולי רצה לרמוז להם לעשות את חשבון נפשם שיש כאן מדה כנגד מדה שהם האשימו אותו שמרגל אחריהם להוציא דבתם רעה, ואף שנאמר בפסוק שיוסף הביא דבתם רעה אל אביהם מ"מ יתכן שהם האשימו אותו שמטרתו היתה להדיחם מעל בית יעקב כפי שיתבאר להלן ולא שמעו לצרת נפשו במה שהתחנן והסביר להם שכוונתו היתה לתועלת ליישרם ולא לדחותם.

וידוע שנאמרו בדבר עוד תירוצים רבים, וכגון שרצה להענישם ולכך ציערם. ודבר זה צ"ע, שהרי יוסף עצמו אמר בסוף פרשת ויחי "אַל תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי". וגם איך הותר לו משום כך לצער את אביו. וגם על שאר התירוצים יש קשיים רבים ואכמ"ל.

ושמעתי מהלך חרש בזה מידידי הרב רפאל ספייער שליט"א. שיוסף סבר שהאחים שבעוונם מכרו אותו, דינם להידחות ממשפחת בית אברהם, ורק יוסף ראוי להבחר להיות ממשיך בית יעקב. אלא שרצה לצרף אליו את בנימין אחיו שלא היה שותף במכירתו, וסבר שנבחרו בני רחל ממשפחת יעקב. וכל הגלגולים וההתחכמות שעשה יוסף היו כדי להביא אליו את בנימין, כדי ששניהם יחד ימשיכו את דרך אברהם ותחול עליהם ברכת אברהם. אכן כאשר ראה שהאחים מוסרים נפשם על בנימין, הבין יוסף שהאחים שבו בתשובה וכפרו על המעשה הנורא של מכירתו. ומעתה שוב אין דינם להידחות, אלא כולם יחד ימשיכו את בית אברהם. והדברים נפלאים.

אכן לפי פירוש זה חוזרת ונעורת השאלה הראשונה, מדוע מראש לא הודיע יוסף ליעקב על כך שהוא חי. ואפשר להשיב שחשש שהאחים עדיין יפרידו אותו מיעקב.

אכן בעיקר הדבר לא נראה לי שרצונו של יוסף היה לדחות את האחים. שהרי באמצע התהליך ראה ששבו בתשובה ונאמר ויבך יוסף. ועוד, שלכאורה אין ביד יוסף להכריע מי נבחר ומי לא, אלא ביד יעקב אביהם. וכמו שראינו אצל יעקב ועשיו שהדבר היה תלוי בברכת יצחק. וכי תימא שזה מה שראה בחלום, הרי בחלום לא ראה שהם נדחים אלא שהם תחתיו.⁶

זכיתי והאירו עיני מן השמים בעוד מהלך חרש בזה, שלענ"ד בזה מתיישבת כל הפרשה כמין חומר. ונראה שהנה ענין מכירת יוסף על ידי האחים לכאורה [כפי שעוד ביארו] מפני שסברו שהוא נדחה מהמשך בית אברהם לפי שסברו שנהג שלא כהוגן. וסברו שכפי שעד עתה הלכה האומה הישראלית והתבררה - שנבחר אברהם מכל זרע שם, ויצחק נבחר מבית אברהם וישמעאל נדחה, ויעקב נבחר מבית יצחק ועשיו נדחה - כך גם כאן ייבחרו האחים וידחה יוסף. ומתחילה חשבו להורגו ובזה היו דוחים אותו בידיים, ולבסוף מכרו אותו לעבד והיו בטוחים שבזה דחו אותו מלהיות המשך לבית יעקב.⁷

ומעתה יש לבאר את הפרשה, שהנה יוסף שידע את תומתו ויושרו לא הסכים חלילה למצב זה, אכן יוסף פחד מאד שכך יהא, שמתחילה היה עבד במצרים ובהמשך משנה למלך והיו לו שם

⁶ ואפשר היה לומר שכפי שב"ורב יעבוד צעיר" התברר שהרב נדחה, וכן "הוה גביר לאחיק", כך פירש את החלום שעליונות מבטאת דחיה של האחים. אכן צ"ע שאם כן גם בנימין נדחה, ועוד שבחלום הרי גם אביו ואמו משתחוים לו והם ודאי לא נדחים. אכן עדיין יש ליישב ולומר שאותם שמכירים במלכותו לא נדחים ומשתחוים כפשוטו, ואותם שאינם מכירים נדחים. ועדיין לא מתיישב על לבי כל מהלך זה.

⁷ והסיבה שרצו לדחותו יתכן מפני שסברו שהוא חפץ לדחותם ולכך מביא דבתם רעה אל אביהם, וכך הבינו שהוא פירש את ענין החלומות שהוא יבחר והם ידחו, וכדי שלא לגרום לו להטות את לב אביהם כנגדם ושימסור לו את הברכות בחרו להטותו מן הדרך ולהשכים להוציאו מבית יעקב לפני שהוא יוציא אותם, וכך אפשר לפרש הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגו.

אשה ובנים ולא יכול היה לעזוב את מצרים⁸. ובאופן טבעי היה נדחה יוסף מהמשך בית אברהם, כיון שיעקב ובניו נמצאים בארץ כנען ויתגבשו שם לאומה, ויוסף ובניו שיוותרו במצרים יאבדו עם הזמן כל קשר לבית יעקב. ומזה חשש יוסף מאד. והנה, על השאלה הראשונה מדוע לא שלח יוסף להודיע ליעקב שהוא במצרים בזה יש לומר כפי היישוב הראשון שביארנו, שחשש שלא יועיל ושהאחים יצליחו להטות לבו של יעקב באיזה אופן. וכן חשש לכעסו של יעקב על האחים ולשלימות המשפחה.

ויש לומר עוד שאף על פי שיוסף חשש מאד שיידחה מעל משפחת אברהם, מכל מקום היו החלומות שחלם מקור של נחמה ועידוד עבורו. ובפרט אחר שראה שה' סיבב את יציאתו מהמאסר ועלייתו לגדולה על ידי החלומות שפטר, מסתבר כפי שחשב מראש שחלומותיו יש בהם ממש. ולכך אין לו כל כך לדאוג שיידחה, כיון שבחלום ראה שכולם יצטרפו אליו. אכן עדיין אין זה פוטר את האדם מהשתדלות, וכמו שיוסף עצמו פתר לפרעה שהחלומות באו ללמדו מה לעשות. ולכך עדיין הוצרך להשתדל לקיום החלום ושלא יידח יוסף מבית אברהם. וכאשר באו האחים זכר יוסף את החלומות אשר חלם להם, וכאן ראה שמתחילים להתקיים. וממילא הבין שעליו לפעול לקיום החלום, לא כמטרה לעצמה שיתקיים החלום שישתחוו לו אחיו, אלא כדי שלא יהא נידח מעל בית אברהם [ואף האחים לא יידחו]. וכאן החל יוסף את תוכניתו החכמה, שתכליתה להביא את יעקב למצרים. שזה האופן היחיד שיכול היה לאחד את בית יוסף ובית יעקב ולהבטיח שזרעו של יוסף לא יתנתק ממשפחת בית אברהם.

ולכך אמר להם מרגלים אתם, שזה גרם להם לדבר על משפחתם "כִּלְנֵי בְנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ ..."⁹. ומתחילה רצה יוסף לאסור את כל האחים ולשלוח אחד שיביא את בנימין. ונראה שטעמו היה שחשב שיעקב ירד עם בנימין, ואחר שיעקב ירד וכל האחים יהיו במצרים יוכל לשכנע אותם להישאר שם. אכן לאחר מכן כיון שראה שעומדים בדעתם, הסכים להשאיר אחד ולשלוח את השאר, ושזה יכריחם להביא את בנימין. ונראה שהתוכנית של יוסף הייתה שיעקב, שנפשו קשורה בנפש בנימין, ירד איתו למצרים. ואפילו אם לא ירד ימצא עלילה להשאיר את בנימין אצלו, ואז ירד יעקב למצרים וישכנע אותו להישאר שם.

וההיתר של יוסף לעשות את כל המעשים האלו, שבהם ציער את אחיו ואת אביו, הוא משום שבא למנוע טרגדיה גדולה הרבה יותר, שזרעו של יוסף יאבד ממשפחת בית אברהם יצחק ויעקב. ועוד, שגם החלומות שחלם היו ההיתר שלו לפעול באופן שיביא את כולם אליו מארץ כנען לארץ מצרים, כיון שראה שהחלומות התחילו להתקיים והבין שהם חלומות אמת והם נבואה וגילוי הרצון האלוקי. ופתרון החלומות שהתברר לו היה שאחיו ואביו יבואו אליו לארץ מצרים והוא יפרנסם, ולכך מותר לו לפעול להביא את כולם מארץ כנען לארץ מצרים. ונמצא שלבסוף הגענו כעין דברי הרמב"ן שיוסף פעל לקיום החלומות, אכן לדברינו פעולתו של יוסף הייתה להצלת משפחתו שלא יידחו ממשפחת יעקב, ובזה נפטרנו ממה שהקשו על פירוש הרמב"ן, שאין חובה על האדם לקיים חלומותיו.¹⁰ ונמצא שהחלומות שראה לא היו

⁸ ומצינו שאפילו לעלות ולקבור את יעקב ולשוב חזרה היה נצרך לרשות מיוחדת מפרעה.

⁹ אכמ"ל מדוע זה תשובה על האשמתם כמרגלים, אבל מ"מ יוסף צפה שזה מה שיענו לו.

¹⁰ ולא נתן יוסף את הבחירה ביד יעקב ובניו האם להגיע לארץ מצרים או לא, כיון שאצלו הייתה זו שאלה של פיקוח נפש הוא וכל זרעו האם ידחו מבית יעקב. וכיון שראה על פי החלומות שזו התוכנית האלוקית, א"כ ביזו וברשותו להכריח אותם ולסבב אותם להגיע לארץ מצרים על כרחם.

הסיבה לכל העלילה שהעליל יוסף על אחיו ולכל מה שגרם להם אלא הסיבה היתה רצונו של יוסף שהוא וביתו לא ידחו, ומכל מקום החלומות הם היו ה"מתיר" של יוסף להעליל עליהם את העלילה כדי להביאם למצרים כיון שידע על פי החלומות שזו התכנית האלוקית הרצויה שירדו כולם למצרים והוא יפרנסם. ונמצא שגם לפי מהלך זה מבוארים היטב הפסוקים שהביא הרמב"ן כראיה לשיטתו ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם.

אלא שבשעה שראה שהאחים לבם שלם עמו לגמרי ומוסרים נפש על בנימין אחיו, סבר שלא יעכבו ביד תוכניתו. ועוד שכבר לא יכול יוסף להתאפק מחמת רוב רחמיו והמית מעיו על אחיו אהוביו, התגלה להם.¹¹

וסיוע גדול וראיה למהלך הזה נראה מדברי יוסף שאמר להם מיד אחר הגלותם אליהם:

וְעַתָּה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאֵל יַחַד בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִכַּרְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי לְמַחֲוֵה שְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֵיכֶם: ... וַיִּשְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֵיכֶם לְשׁוּם לָכֶם שְׂאֲרִית בְּאֶרֶץ וְלַחֲחִיזוֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה: וְעַתָּה לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי הָאֱלֹהִים ... מָהֲרוּ וְעָלוּ אֶל אָבִי וְאָמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵה יוֹסֵף שְׁמֵנִי אֱלֹהִים לְאֲדוֹן לְכָל מִצְרַיִם רְדֵה אֵלַי אֶל תַּעֲמֹד: וַיִּשְׁבַּת בְּאֶרֶץ גֶּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבְנֵיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ וְצִאֲנֶךָ וּבְקַרְךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ: וְכַלְפָּלְתִּי אִתְּךָ שֵׁם כִּי עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעַב פָּן תִּהְיֶה אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ: ... וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֵת כָּל כְּבוֹדֵי מִצְרַיִם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר רָאִיתֶם וּמַהֲרַתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת אָבִי הֲנֵה: (בראשית מה, ה-יג, במקוטעין)

וזהו מה שאומר להם יוסף שיורידו את יעקב, ומהר חושה ולא יעמוד. כלומר שלא רצה שידונו בדברים, ואולי לבסוף תטרף השעה וכו' אלא מהרו ורדו. וחיוק את דבריו מענין החלומות, בלא להזכירם במפורש, שיוסף יכול כל את המשפחה שלא ימותו ברעב, ומכך רואים שזו התוכנית האלוקית שה' שלח את יוסף לשום לכם שארית, ולכך אין לחשוש כלל אלא לבוא למצרים. והיינו כדי שמשפחת בית יעקב תתאחד כולה ולא יידח יוסף מאת זרע ישראל אביו.¹² ובאמת נתקיימה מחשבתו של יוסף, וה' הסכים עם עצתו ועם מה שהבין על פי החלומות ואמר לישראל שלא יחשוש לרדת למצרים ושהוא יעלה. וכן בירידת יעקב ובניו למצרים נעשו שם לאומה אחת מאוחדת. והתורה מדגישה ומונה את מנין בני ישראל כאשר ירדו למצרים, כיון שכאן נשלמו להיות אומה אחת על ידי איחוד המשפחה, ונכלל בשבעים נפש יוסף ובניו שכבר היו במצרים ונעשו בזה לעם אחד.

ויהי רצון שבמהרה בימינו תתקיים בנו גם נבואת יחזקאל:

הֲנֵה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חִבְּרוּ [חִבְּרוּ] וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעֵשִׂיתֶם לְעֵץ אֶחָד וְהָיָה אֶחָד בְּיָדֵי: (יחזקאל לו, יט)

¹¹ ומזה עצמו שנאמר ולא יכל יוסף להתאפק זהו גם סיוע לדברינו שבעצם יוסף רצה להמשיך את הסתרתו ולביאורים הקודמים צ"ב שכעת כבר אין שום צורך להתאפק ומפני מה נאמר שלא יכל יוסף להתאפק.
¹² ועוד יש לסייע מהמשך הפסוקים מה שהתבאר שיוסף חשש שאם היה שולח מתחילה ליעקב לא היה יעקב יורד אליו למצרים: "ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלקה ואראנו בטרם אמות". ויש לפרש שיעקב אומר שאף שיוסף מבקש שירד למצרים לגור שם, אין בכונתו לעשות כן ולעזוב את ארץ כנען שהובטחה לאבות, אבל מכל מקום ילך ויראהו בטרם ימות [וכך פירש הספורנו שם]. וכן בהמשך הפסוקים אמר לו ה' "אל תירא מרדה מצרימה", ומכך יש ללמוד שיעקב כן חשש לרדת. ושם אמר לו ה' שהוא יעלה, ומזה נראה שאמר לו להישאר שם עד שהוא יעלה. ומכל זה מתבאר ומסתייע חששו הראשון של יוסף, שלא יצליח להוריד את יעקב ובניו מהארץ המובטחת לאבות.